

Gdańsk, 23.02.2025 r.

prof. dr hab. Jacek Tebinka

Instytut Politologii, Uniwersytet Gdański,

ul. Bażyńskiego 4

80-952 Gdańsk

Ocena rozprawy doktorskiej mgr. Tomasza Korbana pt. „Problem restytucji złota monetarnego zagrabionego przez III Rzeszę. Polska a Komisja Trójstronna (1946-1998)”, przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Jana Rydla i dr. hab. Cecylii Leszczyńskiej, Kraków 2024, ss. 288.

Magister Tomasz Korban podjął się w swojej rozprawie doktorskiej zadania przeprowadzenia analizy problemu restytucji złota monetarnego zagrabionego przez Trzecią Rzeszę, przedstawiając tę kwestię przez pryzmat polskich roszczeń i kontaktów władz w Warszawie z Komisją Trójstronną składającą się z przedstawicieli Wielkiej Brytanii, USA i Francji. Instytucja ta została powołana w celu rozdziału złota monetarnego zagrabionego przez Niemcy w czasie II wojny światowej.

Historia działania Komisji Trójstronnej ds. Restytucji Złota Monetarnego i polskich starań o odzyskanie różnych kategorii złota skonfiskowanego przez Niemców w Polsce nie doczekała się pełnego opracowania ani w języku polskim ani w angielskim. Temat podjęty przez mgr. Korbana jest ważny naukowo, ale też ma znaczenie z punktu widzenia społecznego i to nie tylko w Polsce. Sprawa odszkodowań indywidualnych, reparacji wojennych i innych

form odszkodowań ze strony Republiki Federalnej Niemiec dla państw napadniętych przez hitlerowskie Niemcy ciągle wywołuje w Europie Środkowo-Wschodniej i Południowej poczucie krzywdy i nierównoprawnego traktowania. Sprawa restytucji złota monetarnego często jest mylona z reparacjami i indywidualnymi odszkodowaniami i to nie tylko przez publicystów czy polityków, ale i naukowców.

Problem podjęty w recenzowanej rozprawie przez Tomasza Korbaną dotyczy istotnego zagadnienia w historii polskiej polityki zagranicznej. Nie jest to problem wąski i mało istotny jak to czasami bywa w dysertacjach doktorskich. Warto raz jeszcze podkreślić, że kwestia restytucji złota monetarnego i polskich żądań wobec Komisji Trójstronnej nie została do tej pory całościowo zbadana. Zasadne jest więc staranie doktoranta, aby tę lukę badawczą wypełnić. Mgr Tomasz Korban przyczynił się już do badań nad tą problematyką, publikując wartościowe artykuły w czasopismach naukowych („Dzieje Najnowsze”, „Journal of Contemporary History”, „Kwartalnik Historyczny”) i w pracach zbiorowych. Jego dotychczasowy obiecujący dorobek badawczy jest spójny z tematem recenzowanej dysertacji doktorskiej.

Cezury chronologiczne pracy obejmują okres od 1946 r. do 1998 r. i są uzasadnione instytucjonalne. Był to okres funkcjonowania Komisji Trójstronnej. Nie oznacza to, że mgr Korban nie wykracza poza te daty. Analizuje on także zjawiska poprzedzające analizowane wydarzenia, w więc przede wszystkim proces rabunku przez Trzecią Rzeszę złota polskiego i innych państw europejskich. Przedstawia także efekty pracy Komisji Trójstronnej i polskie reakcje na jej działania po 1998 roku.

Recenzowana rozprawa doktorska liczy ponad 280 stron i składa się z pięciu rozdziałów w układzie chronologiczno-problemowym. W obrębie poszczególnych rozdziałów wyróżnione zostało podrozdziały, co ułatwiło

Autorowi uporządkowanie materiału, a czytelnikowi lekturę rozprawy. Konstrukcja pracy odpowiada na wyzwanie w postaci analizy podjętej przez doktoranta kwestii restytucji złota monetarnego i polskich żądań.

Pracę otwiera Wstęp, w którym znajdziemy wyjaśnienie tematu i metod jakimi posługuje się autor, a także zostały postawione podstawowe cele badawcze. Omówiono również źródła przede wszystkim szeroką bazę archiwalną krajową i zagraniczną wykorzystaną przy analizie problemu w rozprawie. Pod względem metodologicznym dysertacja nie budzi wątpliwości. Pozbawiona jest efektownych nowinek, ale zawiera solidną źródłową analizę historyczną pod względem jakościowym, ale też i ilościowym.

Rozprawa doktorska Tomasza Korban stanowi szczegółowe, ale na szczęście nie kronikarskie, studium problemu uwzględniające szeroki kontekst historii stosunków międzynarodowych w okresie zimnej wojny. Konflikt Wschód-Zachód, poza względami prawnymi, wpłynął na postawę mocarstw zachodnich wobec roszczeń polskich, chociaż doktorant trafnie pokazuje też znaczenie proceduralnych aspektów polskich żądań w sprawie złota.

Tomasz Korban przygotował swoją dysertację doktorską w oparciu o bardzo szeroką kwerendę archiwalną w Polsce i za granicą. Stopień wykorzystania przez niego: archiwaliów, źródeł wywołanych, prasy i innych materiałów pozwolił stworzyć szeroką podstawę dla analizy problemu i wraz z jego dociekliwością badawczą umożliwił odpowiedź na pytania zadane w doktoracie. Dodajmy, że do znacznej części archiwaliów mgr Korban dotarł jako pierwszy badacz.

Autor recenzowanej dysertacji przeprowadził owocne kwerendy w Polsce, Francji, Niemczech, Wielkiej Brytanii i USA. Pełna lista znajduje się w bibliografii pracy. Najważniejsze jednak, że efekty tych kwerend widać w pracy w postaci nowych ustaleń badawczych. Należy podkreślić umiejętne wybranie

przez Tomasza Korbana archiwów i zespołów archiwalnych, które badał. Sięgnął m.in. po akta Ministerstwa Spraw Zagranicznych z archiwum MSZ; Komitetu Centralnego PZPR, Ministerstwo Finansów, Polskiej Misji Wojskowej w Berlinie z Archiwum Akt Nowych. W jego pracy znajdujemy też odniesienia do dokumentów z Archiwum Rady Ministrów i Archiwum Zakładowego Ministerstwa Finansów. Z kolei próba poszukiwań w archiwum NBP nie przyniosła rezultatów. Akta Komisji Trójstronnej, których kopie znajdują się w stolicach trzech członkowskich mocarstw, doktorant pozyskał w archiwach francuskich, brytyjskich i amerykańskich. W Wielkiej Brytanii poza The National Archives w Kew prowadził kwerendę w archiwum Banku Anglii. Znaczące są też efekty jego poszukiwań archiwalnych w USA obejmujące National Archives, biblioteki prezydenckie Gerarda Forda i Billa Clintona oraz Library of Congress.

Tomasz Korban uzupełnił tę szeroką kwerendę archiwalną, wykorzystując publikowane dokumenty w językach: polskim, angielskim, francuskim i niemieckim. Czytając tekst recenzowanej rozprawy można stwierdzić, że umiejętnie przeprowadził on krytykę tych źródeł, a także wywołanych. Tych ostatnich w postaci wywiadów i rozmów udało się pozyskać niewiele, ale wynika to z upływu czasu od analizowanych wydarzeń. Doktorant sięgnął także po wybrane artykuły z gazet i czasopism: polskich, angielskich oraz niemieckich. Rozczarowująca jest natomiast liczba wykorzystanych w pracy wspomnień - zaledwie trzy. Rzeczywiście we wspomnieniach dyplomatów i polityków trzech mocarstw oraz Polski nie znajdziemy wielu bezpośrednich odniesień do funkcjonowania Komisji Trójstronnej, ale jednak pomagają one zrozumieć kontekst wydarzeń w relacjach dwustronnych i wielostronnych.

Natomiast obszerna, co zasługuje na uznanie, jest wykorzystana przez mgr. Korbana literatura naukowa w językach: polskim i angielskim. Przywołano

także najnowsze osiągnięcia naukowe innych badaczy. W przypadku opracowań i artykułów naukowych można zawsze dodawać kolejne publikacje, ale wybór dokonany przez Autora wydaje się w kompletny. Potrafi on też krytycznie podchodzić do literatury naukowej i nie obawia się wchodzić w dyskusję z innymi naukowcami.

Zebrany materiał źródłowy oraz wykorzystana literatura przedmiotu świadczą o wysokich kompetencjach badawczych Tomasza Korbana, pozwalając na przeprowadzenie interesującej analizy historycznej trudnego i złożonego problemu badawczego. Należy wskazać, co jest atutem rozprawy, że sięgnął on w swojej pracy po materiały archiwalne z różnych stron zaangażowanych w analizowany proces restytucji złota. Umożliwiło to wszechstronne spojrzenie na problem z różnych punktów widzenia oraz zbadanie procesu podejmowania decyzji przez Komisję Trójstronną.

Rozdział pierwszy recenzowanej rozprawy pt. „Odszkodowania wojenne, restytucja, reparacje w ujęciu prawno-historycznym” został poświęcony analizie kwestii odszkodowań wojennych w ujęciu prawno-historycznym ze szczególnym uwzględnieniem uzgodnień przyjętych przez Wielką Brytanię, USA, Francję i ZSRR po pokonaniu Trzeciej Rzeszy i jej sojuszników. Tomasz Korban dokonał właściwej analizy najważniejszych aktów prawnych w tym paryskiego układu z 1946 r., dotyczących kwestii reparacji ze strony Niemiec w tym restytucji złota monetarnego.

Tytuł drugiej części rozprawy „Komisja Trójstronna ds. restytucji złota monetarnego – zadania i działalność (1946-1998)” dobrze oddaje badany problem. Doktorant wyczerpująco pokazał organizację i funkcjonowanie Komisji Trójstronnej zajmującej się restytucją złota monetarnego. Celowo pominął w tym rozdziale polskie roszczenia, które przedstawił w dwóch kolejnych rozdziałach. Natomiast w tej części pracy poddał analizie proces

zwrotu złota monetarnego innym państwom, które były ofiarami rabunku ze strony Trzeciej Rzeszy.

Rozdział trzeci „Starania Polski o odzyskanie złota zagrabionego przez Niemcy a stanowisko Komisji Trójstronnej (1946-1958)” poświęcony został staraniom Polski o zaspokojenie jej roszczeń. Problem definicji złota monetarnego był kluczowy obok pogarszających się stosunków pomiędzy komunistyczną Polską i mocarstwami zachodnimi. Decyzja o odrzuceniu polskich postulatów została jednak podjęta w czasie, gdy po Październiku'56 Polska rządzona przez Władysława Gomułkę cieszyła się dobrymi stosunkami z USA, Wielką Brytanią i Francją. Paradoksalnie, na co Autor rozprawy wskazuje, Polska była w tej szczęśliwej sytuacji, że zdołała ocalić przed Niemcami zasoby złota banku centralnego, czego nie udało się innym państwom przez nie okupowanym. Zmniejszyła to szanse na uznanie jej roszczeń wobec puli złota znajdującej się w rękach Komisji Trójstronnej. Tomasz Korban pokazuje zarówno od strony dyplomacji polskiej, jak i Komisji Trójstronnej, przebieg wieloletnich negocjacji w sprawie roszczeń Warszawy i różnych kategorii złota, w tym gdańskiego, jakie Polska pragnęła odzyskać.

W rozdziale czwartym pt. „Złoto gdańskie wraca do Polski” (1969-1976) Autor recenzowanej pracy doktorskiej zajął się złotem Wolnego Miasta Gdańsk, do którego Polska zgłaszała swoje roszczenia i nie było wątpliwości, że chodzi o złoto monetarne. Jednak mocarstwa zachodnie ze względu na nieuregulowany według nich charakter polskiej granicy zachodniej wstrzymywały się przez dekady z podjęciem decyzji. Dopiero układ o normalizacji stosunków pomiędzy PRL i RFN oraz detente w relacjach Wschód-Zachód w latach 70-tych ułatwiły dyplomacji polskiej odzyskanie złota gdańskiego. Tomasz Korban umiejętnie prowadzi nas przez dyplomatyczne meandry polskich starań w sprawie złota gdańskiego i procesu decyzyjnego w zachodnich stolicach i samej Komisji.

Ostatni rozdział pracy pt. „Polska wobec powrotu sprawy nazistowskiego złota w latach 90. XX” wieku zawiera kompletną analizę działań dyplomacji polskiej po odzyskaniu suwerenności w epoce post-zimnowojennej, gdy w grze o resztę złota znajdującego się pod zarządem Komisji Trójstronnej pojawili się nowi uczestnicy w postaci organizacji pozarządowych przede wszystkim żydowskich.

Niezrozumiałe jest dlaczego Tomasz Korban zatytułował zakończenie pracy jako „Podsumowanie”. Nie mam zastrzeżeń do merytorycznej zawartości, która jest właściwa dla zakończenia pracy doktorskiej, ale powinna zostać nazwana „Zakończenie”.

Wartościowym uzupełnieniem pracy są tabele (dziewięć) znajdujące się w różnych jej częściach. Doktorant przygotował w oparciu o dane, najczęściej archiwalne, cenne zestawienia dotyczące roszczeń do złota, które dzieliła Komisja Trójstronna, jak i sposobu jego podziału. Wraz z trzema schematami pokazującymi procesy decyzyjne zamieszczone tabele są bardzo pomocne w lekturze recenzowanej dysertacji, wzbogacając jej wartość naukową. Podobną rolę odgrywa Aneks zawierający kalendarium wydarzeń związanych z działalnością Komisji Trójstronnej oraz spisy komisarzy brytyjskich, francuskich i amerykańskich zasiadających w niej.

Z drobnych usterek i brakujących elementów w rozprawie, należy wskazać na kilka. Na stronie 29 mowa o deklaracji podpisanej w Londynie 13 I 1942 r. Warto jednak podać pełną nazwę tego dokumentu oraz jakie państwa ją podpisały i wspomnieć o roli rządu RP. Przydałoby się przy okazji prezentowania układów pokojowych zawartych 10 II 1947 r. z sojusznikami Trzeciej Rzeszy omówić szerzej postanowienia dotyczące ekonomicznych interesów Polski (s. 35-36). Tomasz Korban pisze o powojennych MSZ, że „aparat dyplomatyczny w kraju był już wtedy zdominowany przez wiernych

wykonawców polityki PPR”. Jest to uogólnienie, któremu trudno zaprzeczyć. Warto jednak takie stwierdzenie poszerzyć o krótki opis kadr peerelowskiego MSZ i wskazać kim byli ci wykonawcy (s. 89). Ciekawe są rozważania Autora rozprawy o sprawie rzekomej transakcji handlowej Polski z Portugalią, węgiel za złoto, za pośrednictwem szwajcarskiego pośrednika w 1947, w której prawdopodobieństwo zresztą powątpiewa, jak się wydaje słusznie. Dodajmy, że pierwsza umowa polsko-portugalska o rozliczaniu handlu dwustronnego została zawarta w 1956 roku (s. 112-113).

Do zalet wartościowej dysertacji doktorskiej mgr. Tomasza Korbana pt. „Problem restytucji złota monetarnego zagrabionego przez III Rzeszę. Polska a Komisja Trójstronna (1946-1998)”, zaliczyć można właściwie sformułowane pytania badawcze i dobrze zweryfikowane hipotezy. Rozprawa doktorska napisana jest poprawną polszczyzną. Doktorant wykazał się bardzo dobrą orientacją w materiale źródłowym w tym archiwalnym. W oparciu o niego zbudował warstwę opisową i analityczną przynoszącą wiele nowatorskich ustaleń, zarówno w zakresie ustalenia nowych faktów, jak i nowych interpretacji. Mgr Korban nie boi się formułować samodzielnych wniosków badawczych. Jego praca doktorska jest na wysokim poziomie merytorycznym i stanowi pierwsze tak kompletne opracowanie dziejów Komisji Trójstronnej oraz polskich starań o restytucję złota. Co ważne Tomasz Korban spogląda na problem nie tylko z polskiej perspektywy, ale też dzięki wykorzystaniu oryginalnych źródeł z brytyjskiej, amerykańskiej, francuskiej i niemieckiej. Jego ciekawa rozprawa doktorska wypełnia lukę badawczą nie tylko w historiografii polskiej, ale po przetłumaczeniu na język angielski może to zrobić także w historiografii światowej. Ustalenia naukowe poczynione w niej są istotne dla badań historii stosunków międzynarodowych, najnowszej historii politycznej Polski, dziejów dyplomatycznych PRL i III RP oraz historii ekonomicznej.

Recenzowana rozprawa doktorska ze względu na swoją wysokość wartość merytoryczną zasługuje na publikację. Nie bez znaczenia jest też jej wymiar społeczny w kontekście rozliczania skutków II wojny światowej. Nadaje to rozprawie pod wielu względami aspekt aktualności. Tomasz Korban wprowadził do obiegu naukowego nowe informacje i interpretacje. Jego dysertacja pozwala lepiej zrozumieć proces decyzyjny w kształtowaniu polityki zagranicznej PRL i III RP w sprawie restytucji złota. Praca ma walory analityczne, a nie tylko opisowe, choć i w tej ostatniej sferze posiada niewątpliwe zalety, przynosząc nowe informacje. Stanowi bez wątpienia przykład bardzo dobrej pracy doktorskiej z najnowszej historii dyplomacji.

Podsumowując, Tomasz Korban wykazał się odpowiednim warształem metodologicznym, umiejętnością wykorzystywania różnorodnych źródeł oraz zdolnościami analitycznymi, rozwiązując umiejętnie postawione przez siebie problemy badawcze. Rozprawa doktorska mgr. Korbana pt. „Problem restytucji złota monetarnego zagrabionego przez III Rzeszę. Polska a Komisja Trójstronna (1946-1998)”, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wskazuje na posiadanie przez nią ogólnej wiedzy teoretycznej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W myśl obowiązujących przepisów prawnych rozprawa doktorska mgr. Tomasza Korbana spełnia wymogi dysertacji doktorskiej. Wnoszę o dalsze procedowanie rozprawy.

Jack Telcinka